

Marek Bankowicz

**Masarykova teorie
demokracie**

Masarykova teorie demokracie

Marek Bankowicz

Z polského originálu *Demokracja według T. G. Masaryka*
vydaného nakladatelstvím Wydawnictwo
Universytetu Jagiellońskiego v roce 2015
přeložil Michal Kubát

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2022
Redakce Alice Dudáková
Obálka a grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První české vydání

© Univerzita Karlova, 2022
Text © Marek Bankowicz, 2015
Translation © Michal Kubát, 2022

ISBN 978-80-246-5011-1
ISBN 978-80-246-5134-7 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Lidstvu sloužíme vždy, když sloužíme lidskosti.
Goethe

Obsah

Úvod	9
Tomáš Garrigue Masaryk: biografická skica	14
Demokracie jako humanita	21
Nepolitická politika	46
Titanismus – nepřítel demokracie	58
Masarykismus Masarykovy republiky	77
Závěr	99
Literatura	104
Summary	111

Úvod¹

Myšlení Tomáše Garrigua Masaryka (1850–1937) bez ohledu na plynoucí léta nijak neztrácí na významu a nestává se anachronismem. Nejen to, můžeme pozorovat paradoxní, nicméně velice pozitivní jev spočívající v tom, že zájem o jeho ideje a činy roste a časový odstup umožňuje lepší pochopení jejich důležitosti a neopakovatelnosti. Český masarykolog Milan Machovec správně uvedl, že Masaryk je „klasickým příkladem člověka, který nepatří do archivů“.² Z perspektivy druhé dekády jednadvacátého století bych neváhal říci, že Masaryk byl jedním z největších zastánců a představitelů demokratické politiky v historii. Můžeme se setkat s názorem, že český přínos světovým dějinám do konce 20. století lze vyjádřit uvedením tří jmen – náboženského reformátora Jana Husa (kol. 1370–1415), tvůrce moderní pedagogiky Jana Amose Komenského (1592–1670) a právě Tomáše Garrigua Masaryka.³

Politikové přicházejí a odcházejí. Jejich působení je většinou vymezené přítomným časem a po letech toho po nich mnoho nezůstává. Naproti tomu státníci jsou vzácní a velikost jejich historických zásluh jim umožňuje, aby se natrvalo zapsali do dějin. T. G. Masaryk nebyl obyčejným politikem. To je zřejmé. Jistě patřil k největším státníkům vůbec a jeho velkolepé výsledky byly zcela přelomové. Byl jedním z těch nepočtených

---

1 Tato kniha je překladem práce, která byla vydána v Polsku v roce 2015 (viz Marek Bankowicz: *Demokracja według T. G. Masaryka*, Kraków 2015). Vzhledem ke skutečnosti, že od polského vydání uplynulo již více než pět let, doznala její česká verze řady úprav. Jedná se tedy o text, který byl oproti původní polské verzi pozměněn a doplněn o další literaturu a zdroje a také dodatkové postřehy a úvahy.

2 Milan Machovec: *Tomáš G. Masaryk*, Praha 2000, s. 15.

3 Miloš Dokulil: Oslovuje nás TGM?, in: *Živé hodnoty Masarykova Československa. Směrodatné hodnoty pro 21. století. Sborník z konferencí k 90. výročí vzniku ČSR v Brně 22. a 23. října 2008*, ed. Bohumír Blížkovský, Brno 2009, s. 156.

státníků, kteří změnili politickou mapu světa, ovšem v dobrém slova smyslu. Česká rodačka, emigrantka a americká politička Madeleine Albrightová k tomu poznamenala: „[Masaryk, pozn. M. B.] Svým vzpřímeným držením těla, starosvětskými způsoby, moderními názory a nebojácnou oddaností demokratickým zásadám – k nimž u něj patřil i feminismus a politický pluralismus – si navzdory skromným rozměrům země, v jejímž čele stál, získal mezinárodní renomé.“⁴ Masaryk budoval, přinášel svobodu, slovem a činem namáhavě hájil demokracii a rázně se stavěl proti všem formám diktatury a politického útlatku. Byl zakladatelem československého státu a posléze stál 17 let v jeho čele jako prezident. Učinil z něj jedinou demokracii ve střední Evropě, jež přetrvala celé meziválečné období. Byla to navíc demokracie mimořádně vysoké úrovně. Stal se československým a českým „symbolem svrchovanosti“.⁵

Masaryk byl také neobyčejně erudovaným myslitelem a sociologem a zároveň jedním z nejvýznamnějších teoretiků demokracie, kterou chápal nejenom jako konkrétní typ politického uspořádání, ale především jako moderní názor na svět a životní cestu, jíž by se měl soudobý člověk vydat. Znalkyně Masarykova politického myšlení Marie L. Neudorfová správně podotkla, že teoretické a kritické Masarykovy názory na politiku a demokracii mají nadčasovou hodnotu.⁶ Jako jeden z prvních rozpoznal filosofickou, ideologickou a politickou sílu marxismu a obával se, že se může stát základem a opodstatněním mnohých nebezpečných diktatur. On sám byl autorem sáhodlouhé a pronikavé, zároveň však emocí prosté kritiky marxismu. Ne náhodou byl Masaryk po druhé světové válce, tedy v době triumfu komunismu ve středovýchodní Evropě, odsouzen k zapomnění. Obnovení zájmu o Masarykovo myšlení a jeho politický profil nastalo až po politickém zlomu v roce 1989, a to nejen v Československu, ale posléze i v nástupnické České republice a rovněž v jiných zemích.

Nezvyklá a inspirativní je také samotná životní cesta Tomáše G. Masaryka. Muž, který přišel na svět ve velmi chudé vesnické rodině, dosáhl téměř všeho ve vědě a politice. Nikdy se však nezřekl svých kořenů a po celý svůj život zůstal neobyčejně skromným a prostému lidu blízkým člověkem.

Přelomových idejí s puncem Masarykova autorství bylo mnoho. Na prvním místě stojí konkretizace filosofie. Trefně požadoval, aby se filo-

4 Madeleine Albright: *Faszizm. Ostrzeżenie*, Warszawa 2018, s. 147–148. Cit. český překlad: Madeleine Albrightová: *Fašismus. Varování*, přel. Tomáš Vrba, Praha 2018, s. 110.

5 Jiří Suk: *Politika jako absurdní drama. Václav Havel v letech 1975–1989*, Praha – Litomyšl 2013, s. 337.

6 Marie L. Neudorfová: *T. G. Masaryk – politický myslitel*, Praha 2011, s. 12.

sofie odvrátila od spekulativismu, onoho – jak říkal – titanismu, který zdánlivě vyvyšuje člověka a staví jej na místo Boha, ve skutečnosti však pohrdá jak jím samým, tak i jeho potřebami, libuje si v rafinovaných, nicméně od reality zcela odtržených abstraktních myšlenkových systémech a konstrukcích. Pranýřoval filosofický spekulativismus a faustovský „titanism“, tedy přání člověka stát se Bohem. Prosazoval „ideál humanitní“ založený na základních mravních hodnotách a volal po tom, aby filosofie dokázala odpovídat na nejjednodušší, zároveň ale pro každého člověka nejdůležitější otázky, to jest jak žít a co dělat. Masarykova filosofie je bezesbýtku obrácena k člověku a smyslu jeho existence. Lubomír Nový ji v této souvislosti výstižně nazval „antropismem“.⁷

Masaryk patřil do mimořádně výjimečné skupiny těch, kterým bylo dáno do vínku zhmotnit Platónův sen o vládících-filosofoch. Jako filosof a současně prezident se zarputile snažil učinit z politiky doménu nejen mravnosti, ale také vědy a kritického myšlení. Vědecký postoj v politice – jak tvrdil – vede k demokracii, jedinému správnému a spravedlivému modelu politického vládnutí. Kritické myšlení tím, že boří mytologii falešných autorit a překonává špatně pojímané tradice, účinně ničí veškeré absolutismy, včetně absolutismů myšlenkových a politických. Masaryk chápal dějiny lidstva jako zápas, v němž stojí věda proti mysticismu, tvůrčí skepticismus proti zotročujícímu spokojení se se stavem věcí. V politické oblasti je toho projevem zápas demokracie s autoritářstvím, zápas dvou protikladných politických systémů. Masaryk přivítal „krátké“ dvacáté století a především uspořádání vzniklé v důsledku první světové války pln optimismu, jako období tvůrčí filosofie, vědy a demokracie. Doufal, že nastupuje definitivní konec panování autokracie, hierarchie a mýtu.

Neocenitelnou Masarykovou zásluhou bylo to, že učinil z politiky nikoli otázku moci a dominance, ale otázku mravnosti a služby. To byla fundamentální zásada, které zachoval věrnost po celý svůj život, včetně aktivní politické kariéry. Vysvětloval a ukazoval, že pokud politika odporuje etice, potom podléhá brzké degeneraci a začíná sloužit jedině prosté moci. Namísto politické politiky, soustřeďující se na otázku moci či panování, upřednostňoval politiku nepolitickou, tj. politiku kultury, politiku společenské aktivity, vědeckou politiku a hlavně politiku sloužící lidem.

---

7 Lubomír Nový: Masarykův „antropismus“. *Filosofický časopis* 38, č. 4 (1990), s. 435–440. Ostatně pojem antropismus používal, byť ne příliš často, sám Masaryk.

Dnes se nám Masaryk, jak již bylo řečeno, jeví jako výtečný teoretik demokracie. Považoval demokracii za systém, v němž se princip vlády lidu kloubí s principem vlády morálky. Kladl přitom důraz na skutečnost, že demokracie by měla být nejen politickým zřízením, ale také životním postojem dovolávajícím se svobody, rovnosti, solidarity, spravedlnosti, lidské důstojnosti a pravdy. Jak krásná a stále aktuální je Masarykova maxima: „Demokracie potřebuje vůdců, ne pánů.“⁸ Musíme ji bohužel připomínat i současným vládcům, včetně takových, kteří působí v demokraciích, jelikož se často chovají právě tak, jako by byli těmi „pány“. Masarykův hluboký odkaz působí v současném světě, v němž je demokracie pojmána a uskutečňována nanejvýš jako mechanická procedura vládnutí zbavená hlubšího věcného obsahu, nejen jako léčivý prostředek, ale rovněž jako naděje, že dobrý stát není jen filosofickým ideálem, ale možnou skutečností.

***

K Masarykovi mám od nepaměti blízký vztah a již dávno jsem o něm chtěl psát. Před mnoha lety jsem v jednom krásném květnovém dni spolu se svým českým přítelem Michalem Kubátem zajel do Lán, kde se nachází zámek, který je od počátku dvacátých let dvacátého století využíván československými a českými prezidenty jako letní sídlo. T. G. Masaryk se v Lánech dobře cítil a velmi rád tam pobýval; po své rezignaci na úřad prezidenta se na zámku usídlil natrvalo a nakonec tam i zemřel. Před svou smrtí projevil přání, aby byl pohřben na místním venkovském hřbitově. Když jsme tak stáli nad Masarykovým prostým hrobem, najednou mě napadla koncepce této knížky včetně její úplné vnitřní kompozice. V dané situaci bylo jasné, že knížka musí vzniknout. Nyní je konečně na světě.

Ve své práci přistupuji k Masarykovi z hlediska toho, čemu se v anglosaském světě říká *political theory*. Práce představuje, vystihuje a hodnotí masarykovskou koncepci demokracie. Občas se vzhledem k bohatosti Masarykova myšlení dotýká také jiných otázek, které mají s hlavním tématem knihy přímou spojitost. Důsledně uplatňovaným předpokladem této práce je skutečnost, že je prací ryze teoretickou. Neobsahuje proto žádná pojednání faktografické či kontextuální povahy. Předmětem analýzy je výhradně Tomáš Garrigue Masaryk jako tvůrce vysoce originální koncepce demokracie, jež má univerzální a nadčasový význam. Masaryk zde není rozebírán jako politik, byť byl politicky aktivní po

---

8 Karel Čapek: *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1937, s. 302.

mnoho dlouhých let a tato aktivita vyvrcholila tím, že stanul v čele státu a vykonával funkci prezidenta Československé republiky. V této souvislosti je však nutné se zmínit o jedné výjimce z tohoto pravidla. Knížka obsahuje úvahy nad tím, do jaké míry Masaryk-filosof, zastává funkci prezidenta republiky, dokázal uplatnit vlastní ideál demokracie v praxi. Masaryk měl totiž možnost ovlivňovat politickou realitu právě v intenci jím hlášených názorů. Na druhou stranu pomineme Masaryka jako badatele českých dějin a české otázky, což je téma, kterému je věnována velká část jeho díla a které jej staví do řady nejvýznamnějších znalců této problematiky vedle Karla Havlíčka Borovského (1821–1856) a Františka Palackého (1798–1876). Analogicky si nebudeme všimát Masaryka jako badatele o Rusku, jemuž věnoval mnoho pozornosti, a přitom, což stojí za zmínku, nepodlehł na rozdíl od většiny tehdejších českých intelektuálů fascinaci idejemi panslavismu. Nanejvýš jej lze označit za umírněného slavjanofila. Vynecháme také Masaryka jako účastníka českého intelektuálního života, kdy odvážně pozvedal hlas v četných debatách a diskusích jak před rokem 1918 v habsburské monarchii, tak i později v podmínkách nezávislého Československa. Je třeba vědět, že Masarykovy postoje z těchto debat se staly nedílnou součástí jeho širokého díla a obsahovaly řadu hodnotných úvah o zvláštlostech historie, tradic a povahy národa, jehož byl členem a s jehož cíli a zájmy se identifikoval jako myslitel a politik.

***

Neocenitelnou pomoc při sbírání jak knih, jichž je Masaryk autorem, tak i knih jemu věnovaných mi poskytli: Mgr. Grażyna Marcinkowska z Ipsos France, prof. PhDr. Michal Kubát, Ph.D., z Univerzity Karlovy a dr. hab. Zbigniew Rudnicki, profesor Pedagogické univerzity v Krakově. Srdečně jim za to děkuji. Profesor Michal Kubát kompetentně, důkladně a s citem pro detail přeložil text z polštiny do češtiny, přičemž současně přišel s řadou hodnotných obsahových připomínek a postřehů.

Poděkování patří rovněž prof. PhDr. Lubomírovi Kopečkovi, Ph.D., z Masarykovy univerzity, prof. JUDr. Janu Kyselovi, Ph.D., DSc., a doc. PhDr. Jiřímu Vykoukalovi, CSc., z Univerzity Karlovy, kteří přečetli strojopis a vznesli k němu řadu cenných připomínek, návrhů a postřehů. Děkuji také PhDr. Alici Dudákové z nakladatelství Karolinum za pečlivou redakční práci a v neposlední řadě rovněž oběma recenzentům za jejich precizní a návodné oponentní posudky.

Tomáš Garrigue Masaryk: biografická skica

Tomáš Garrigue Masaryk patřil do nepočetné řady lidí, jimž bylo dáno naplnit, jak už jsem uvedl, platónský ideál filosofa-vládce, přičemž „(...) měl více štěstí než jeho mistr Platón. Za svého života viděl, jak je jeho ideál uskutečňován, a to z pozice republikánského filosofa-krále.“⁹ Masaryk se však na rozdíl od platónského ideálu nestal představitelem meritokratické diktatury filosofů uplatňujících svou veřejnosti nepřístupnou, uzavřenou a utajenou politickou pravdu. Byl naopak příkladem filosofa-demokrata, stojícího v čele národa, který v něm viděl tvůrce obnovené nezávislosti a který jej s vděčností obdaroval sice neoficiálním, avšak neobyčejně vznešeným titulem „prezidenta-osvoboditele“. Masarykův polský přítel profesor Władysław M. Kozłowski o něm napsal, že „dosáhl pro ušlechtilého ducha vzácného a nejcennějšího štěstí“, a sice stanul „jako svobodný občan v čele svobodného národa po úspěšném dokonání činu jeho osvobození“.¹⁰ Spoluobčané byli na svého prezidenta, jehož povšechně nazývali „tatíčkem“ nebo „starým pánem“, pyšní. Masaryk byl často přirovnáván k Georgi Washingtonovi (1732–1799), prvnímu prezidentu Spojených států amerických, a to s důrazem na ryzost charakteru a bezmeznou oddanost vyznávaným ideálům, tedy s důrazem na vlastnosti, které oba zakladatele států spojovaly. Jak je uvedeno ve Zprávě ústavního výboru k ústavní listině Československé republiky z roku 1920: „Náš národ měl štěstí, že v době od 17. století nejkritičtější žil a pracoval pro něj jeho Masaryk, o němž plným právem platí, co o svém Washingtonu říkají Američané: father of the country who never told a lie – otec vlasti, který nikdy nezalhal.“¹¹

9 Roman Szporluk: *The Political Thought of Thomas G. Masaryk*, Boulder – New York 1981, s. 1.

10 Władysław M. Kozłowski: *T. G. Masaryk a mesyanizm polski*, Poznań 1925, s. 3.

11 Zpráva ústavního výboru k ústavní listině Československé republiky, usneseně ústavním vý-

Masaryk je osobností, jež se nesmazatelně zapsala do soudobých dějin středovýchodní Evropy a navíc, jak poznamenal americký znalec jeho života a díla Donald A. Lowrie, může být zařazen do mimořádně úzké skupinky lidí, kteří změnili politickou mapu Evropy.¹² První legendární prezident Československé republiky se stal mravním a filosofickým reformátorem českého a československého veřejného života a také učitelem demokracie svého národa. T. G. Masaryk je „posvěceným jménem v srdcích československého lidu“¹³ a „symbolem demokracie pro všechny Čechy“.¹⁴

Masarykova životní cesta byla neobyčejně těžká a nezvyklá.¹⁵ Polský historik Jerzy Tomaszewski napsal, že Masarykův životopis „připomíná soudobou verzi pohádky o vesnickém chlapci, který usedl na trůně“.¹⁶ Narodil se 7. března 1850 v Hodoníně na Moravě ve velmi chudé rodině jako syn kočího a hospodyně. Díky své důslednosti, občanské odvaze a duchovní síle a také díky pomoci laskavých lidí získal vzdělání. Studoval v Brně, Vídni a Lipsku. Po absolvování studií na Filosofické fakultě Vídeňské univerzity obhájil v roce 1876 doktorskou práci *Podstata duše u Platóna* a o dva roky později práci habilitační *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*,¹⁷ v níž sebevraždu označil jako ma-

---

borem podle § 14 a 17 jednacího řádu. Zasedání Národního shromáždění československého roku 1920. Tisk 2421, http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2421_01.htm, resp. http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2421_02.htm (ověřeno k 27. 7. 2019).

- 12 Donald A. Lowrie: *Masaryk of Czechoslovakia. A Life of Thomas G. Masaryk, First President of the Czechoslovak Republic*, London – New York – Toronto 1937, s. 7.
- 13 Josef Korbel: *The Communist Subversion of Czechoslovakia 1938–1948. The Failure of Coexistence*, Princeton 1959, s. 137.
- 14 Edward Taborsky: *Communism in Czechoslovakia, 1948–1960*, Princeton 1961, s. 136.
- 15 O životě a působnosti Tomáše G. Masaryka existuje mnoho knih, a to jak českých, tak i zahraničních. V abecedním pořadí viz mj. Victor Cohen: *The Life and Times of Masaryk, the President-Liberator. A Biographical Study of Central Europe since 1848*, London 1941; František Emmert: *TGM*, Praha 2014; Otakar A. Funda: *Thomas Garrigue Masaryk: sein philosophisches, religiöses und politisches Denken*, Bern 1978; Janusz Gruchala: *Tomasz G. Masaryk*, Wrocław 1996; Hanus J. Hajek: *T. G. Masaryk Revisited. A Critical Assessment*, New York 1983; Pavel Kosatík: *Jmý TGM*, Praha – Litomyšl 2018; Arnold J. Kwietniowski: *T. G. Masaryk. Życie i dzieło*, Frysztat 1926; Donald A. Lowrie: *Masaryk of Czechoslovakia...*; Emil Ludwig: *Defender of Democracy: Masaryk of Czechoslovakia*, New York 1936; Milan Machovec: *Tomáš G. Masaryk...*; Alain Soubigou: *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha – Litomyšl 2004. Zajímavé spojení Masarykovy klasické biografie s jeho biografii intelektuální viz Jaroslav Opat: *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882–1893 (příspěvek k životopisu)*, Praha 1990; Zbyněk Zeman: *The Masaryks: The Making of Czechoslovakia*, London 1976.
- 16 Jerzy Tomaszewski: *Wstęp – Tomáš Masaryk i Karel Čapek*, in: K. Čapek: *Rozmowy z T. G. Masarykiem*, Warszawa 2014, s. 9.
- 17 Tomáš G. Masaryk: *Sebevražda. Spisy TGM*, I, Praha 2005 (první české vydání: *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*, Praha: Jan Laichter, 1904).